

СОЦИОЛОГИЧЕСКИ ДАРОВЕ

(*Време и памет. Юбилеен сборник за 70-годишнината на Лиляна Деянова*, съст. Майя Грекова, Петя Кабакчиева, Момчил Христов, Милена Якимова, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2021)

Новият академичен сезон започна с празнично събитие. Университетското издателство „Св. Климент Охридски“ публикува юбилейния сборник *Време и памет* в чест на 70-годишнината на професор Лиляна Деянова. Над трийсет изследователи от България, Великобритания, Германия, Канада, Словения, Франция влизат в диалог с „критическите [...] неklasически-генеалогични изследвания на модерността“ (с. 9) на юбиларя. Този многогласен и многоезичен диалог (на български, френски и английски) подема идеи, тези, изследвания на Лиляна Деянова и ни показва силата и значимостта на учения – преподавател, учител, колега, приятел, отдаден на знанието, научната истина и щедрото интелектуално общуване. Книгата събира текстове, в които отекват насърчаващи разума интелектуални, приятелски и колегиални срещи с чествания социолог.

Уводната статия на Надеж Рагару очертава богатия образ на професор Деянова през биографичното, през спомена за споделянето в професионален и личен план. Заразителното любопитство към света и щедрото даряване на знания на „главната героиня“ в разказа разкриват пътя към разнообразните текстове, които следват, като възможности за осмисляне на живота с неизчерпаем интерес и изследователска упоритост, но и със съзидателна критичност, от която се раждат научни и социални прозрения.

Първото тематично поле в книгата и в изследователската биография на професор Деянова „Време и интерпретация: неklasически рационализми“ показва времето като памет, но и като отправна точка за диалог със собствените биографични спомени, или като структуриращ елемент на всекидневието, който има способността да дисциплинира. Деян

Деянов разкрива какво означава „да се мисли чрез Мамардашвили заедно с Деянова (с. 29–44), проблематизирайки генеалогията на символните форми чрез поставяне във взаимна перспектива на неklasическия рационализъм на Мамардашвили и задълбочаващата се през годините рефлексия на Лиляна Деянова върху символа като „произвеждащо произведение“. Интересен ракурс към паметта се откроява в анализа, който Кольо Коев прави на интересубективния опит и комуникативната компетентност въз основа на Хусерловите ръкописи върху интересубективността и преработеното Хусерлово схващане за индикация (с. 45–63). Така споменът, извикан от паметта, се явява „бивше живо настояще“, което се отдалечава от нас като автономно „чуждо“. По своеобразен начин, от перспективата на Веберовата теория за интерпретацията в социалните науки, Жан-Пиер Гросен разширява изследването на отношението между разбиране и интерпретация (с. 64–86). Анализът му на различните модалности на разбирането („актуално/текущо“, „чрез мотивация“, „телеологично-рационално“, „психологическо“, „емпатия“) го отвежда към централния Веберов въпрос за „логическите функция и структура на понятията“ в социалните науки. Времето, видно през „противоречието между историческо и логическо“, е предмет на изследване от Таня Орбова (с. 89–104). Трима съвременни интерпретатори на Марксовото разбиране за време – Мойш Постон, Максимилиано Томба и Ставрос Томбазос – концептуализират категории като абстрактен труд и абстрактно време, историческо и логическо време, времеве разриви и др. В тази критична традиция Орбова поставя и интерпретацията на Лиляна Деянова за времето като дисциплиниращ агент, вдъхновена от идеите на Мишел Фуко.

Вторият тематичен блок „Социологията като социална практика: Обективиране на обективирация субект“ акцентира върху ключови проблеми на социологията като познавателна и социална дейност, минаваща през подвижните граници между теория и практика, между различни социологически дисциплини и професионални полета, между преплиташите се интелектуални и социални ангажименти. Тръгвайки от новия социален феномен – „дуалистичната социална реалност, [...] резултат на четвъртата индустриална революция“, Герорги Фотев доказва необходимостта от обособяването на дигиталната социология като самостоятелна социологическа дисциплина и от нейната познавателна и социална институционализация (с. 105–128). Едни от най-важните въпроси на нейното методологично изграждане са изясняване на възможностите за използване на вече утвърдени социологически методи, адаптиране на други и разработване на нови емпирични такива. Светла Маринова поставя тревожните въпроси за цената, която „плащат социолозите, когато преминават през границите на социологическото поле, при условие, че автономията на академичните практики е ценностно привилегирована“ и за начина, по който „стратегията на интелектуален ангажимент рефлектира върху социологическите теории и тяхното вътрешно академично признание“ (с. 129). Отговор на тези въпроси търси в интелектуалното наследство на Пиер Бурдийо и Улрих Бек (с. 129–155). Ангажираността и дистанцираността в социологическата практика разглежда и Светла Колева, но въз основа на опита на социолозите от Централна и Източна Европа по време на комунистическите режими на управление (с. 156–170). Така тя доказва, че социологията като наука е възможна „само тогава, когато въпреки принудите, компромисите и отстъпките практиката на упражняване на научния разум остава предана на собствения си ценностен ред с върховен принцип търсене на истината, която, винаги частична и временна, е призвана да бъде преодоляна“ (с. 168).

Без съмнение „Историческата социология

на социализма“ е *par excellence* проблемното поле, което в най-голяма степен характеризира изследователската дейност на проф. Деянова. В диалог с нея, няколко автори разработват специфични аспекти на това поле. Петя Кабакчиева фокусира своето внимание върху комунистическия режим, но от гледна точка на съпротивата – всекидневна, структурно-системна, целева, политическа, хибридна – съпротива, която цели промяна на статуквото, с риск от санкции (с. 171–192). Статията предлага широка палитра от понятия, с които може теоретично да се осмисли и интерпретира това явление. Друг е ракурсът на Мартин Канушев, който чрез фигурата на Народния съд показва как в социално-историческите условия на „народна демокрация“ е възможно възникването на революционно насилие, генерализирано, както изтъква авторът, във всеобхватен терор (с. 193–211). Въз основа на богата документална фактология Канушев полемизира с общоразпространени схващания за насилието и разкрива неговите механизми. Изследователският интерес на Лиляна Александриева и Деян Кюранов е насочен към етичната категория „честност“ (с. 212–228). Те я разглеждат през налаганите от идеологията на комунизма опозиции „добри“ – „лоши“, за да покажат начина, по който подобно ценностно противопоставяне, въведено от една-единствена позиция, произвежда практическо зло. Как чрез медийни конструкции се завладява паметта и се налага определен тип наратив – това е темата, развита от Снежана Попова (с. 229–242). Фокусът е върху периода 1946–1949 г., началото на социализма, а чрез анализ на периодичния печат, популяризиран като инструмент за възпитание на деца и младежи, се търсят отговори на поставените въпроси.

„Политики на паметта: публичното пространство на историята“ е друг проблемен кръг, тясно свързан с научните търсения на Лиляна Деянова. Именно „публичните пространства на историята“ проблематизира Андрей Бунджулов чрез взаимните връзки и преходи между „местата на общата памет“ и „общите места на паметта“ (с. 243–258). Паметта е ви-

дяна в множеството ѝ форми – като артефакт, премълчаване, спомен или биографичен разказ, които могат да бъдат анализирани и през психоаналитични идеи. На свой ред Юлияна Методиева се пренася в първите десетилетия на миналия век, за да представи интелектуалните и политическите измерения на „Третото поколение“ (т.е. на родените в началото на ХХ в.) и на журналиста Стефан Попов и да покаже как те се превръщат в основа за изграждането на негативен профил и фашизация на определени слоеве от българското общество по подобие на процеси, протичащи и в останалия европейски свят (с. 259–274). Признавайки „възхителното умение“ на Лиляна Деянова „да препрочита класиците на социологическата теория в светлината“ на съвременните предизвикателства, Богумил Жевсиевицки се връща към Веберовото понятие „родство по избор“, за да разкрие принципите, с които се конструира колективното въображаемо в културната памет, и връзките на тези принципи с различни видове жизнен опит (с. 275–282). Незагубващата актуалност тема за политиките на паметта е разгледана от Иван Кръстев чрез опита, успешен за Германия и безуспешен за Русия и САЩ, да се справят с травматичното си минало – нацистките престъпления, Сталиновите престъпления и срамната история на робство и дискриминация (с. 283–291). Своеобразно продължение на темата е поставеният от Мила Минева въпрос за мобилизацията на „чужда“ памет за локални цели, разгледан през медийната употреба в България на дебата за паметниците на Христофор Колумб, Едуард Колтън и Малката русалка (с. 292–301).

В раздела „Други времена, други пространства: биография, история, архив“ автентичността и конкретността на историческото се сблъскват с хронотопа, опонират с него, но и се удържат от него. Така може да се обясни неуспешният социален феномен да се разгадаят епистоларни реликви или дешифрират документи, чиято фактологическа достоверност може в същото време да подвежда. Като насочват вниманието ни върху случая със закриването на университета във Флоренция, Пепка

Бояджиева и Цочо Бояджиев показват как от социологическа гледна точка неуспешният социален феномен може да бъде изследван като исторически конкретен (с. 302–317). Тръгвайки от общата биография на спомените на двойката Мара Белчева – Пенчо Славейков, Елена Михайловска ни отвежда към недостатъчно осмислени моменти на българската култура от началото на ХХ в. и предлага нов прочит на факти и художествени постижения, свързани с техните писма, биографични бележки и творби (с. 318–330). Документите са средство за изследване и в текста на Албена Янева, само че обектът тук е архивът на архитектурна кантора и способността му да разкрива работните динамики в творческата дейност. Конкретният случай е работата на дизайнерската фирма на Алваро Сиза и създаденият от него архив (с. 331–352). Соня Комб показва как полицейските архиви, които заемат основополагащо място в документалистиката, могат да подменят действителността чрез насилственото признание, формалното наблюдение, налагането на удобни истини (с. 353–367).

Тематичният блок „Некласически аналитики на паметта: телесност, дискурсивност, екстатичност“ ни предлага различна гледна точка към паметта – тя отеква, обединява, но и се възплътява в тялото, друг път в болестта и чрез тях изважда неупотребяван, нетипичен, различен от общоприетия социален опит. Дарин Тенев спира вниманието ни върху двойката резонанс–памет, която може да отведе както по следите на миналото, така и на бъдещето, но може да бъде и поетична метафора и допускане на „непознатия опит“ (с. 368–376). Боряна Бунджулова пише за телесната памет във връзка със специфично имплицитно проявление на двойката „субект – свят“. Темата се разгръща през идеите на Томас Фукс и феноменологичния подход на Морис Мерло-Понти (с. 377–393). Тодор Петков проблематизира общото усещане за съществуване, което произтича от съвкупността от телесни впечатления, разгледано чрез динамиките на понятието койне–естезис в психопатологичната работа на Джовани Стангелини (с. 394–403).

„Социални неравенства и жизнени шансове“ е друг проблемен фокус в изследователската работа на Лиляна Деянова. В тази част диалогизиращите с Деянова автори представят шанса като възможност за социализация, професионална реализация, промяна на социалния статус, но и като отнемане, като „малшанс“, наложен от спецификите на образователната система и социално-икономическите реалити. Майя Грекова разкрива как реформата в България формално променя образованието от включващо към приобщаващо, но парадоксално предлага само хаос от политики и наредби за преподавателите, а за най-уязвимите групи ученици – перспективата на социалната изолация (с. 404–422). Промените на образователната структура на работната сила в България през последните 60 години (1959–2019 г.) са изследвани от Калоян Харалампиев с разработена от самия него методика (с. 423–431). А Димитър Благоев, „преосмисляйки социалната мобилност в постсоциализма“, показва променените изследователска динамика и концептуален фокус в изучаването на този феномен (с. 432–440).

Последната глава от книгата „Критическа онтология на настоящето“ предлага три различни прочита на популизма (и/или тоталитаризма) и пропагандата, които могат да достигнат мащабите на масовизация на стра-

ха. Растко Мочник изследва историческите реализации на клишираното понятие „популизъм“ и по-специално историческия популизъм и идеологическия фронт, като се опира на психоаналитичните теории на Вилхелм Райх, Ерих Фром и Жак Лакан (с. 441–463). От своя страна, Георги Медаров очертава дискурсивна теория на тоталитаризма в аналогична съпоставка с дискурсивната теория на популизма и с работата на Ернесто Лакло. Така той показва аналитичния потенциал на дискурсивните логики на различieto и на еквивалента за по-добро разбиране на противоречивите значения на тоталитаризма (с. 464–478). Признаваща многообразието на вдъхновените от учителя Деянова теми, Милена Якимова разглежда „социологически смътните“ риск, несигурност, тревога, безпокойство, страх в тяхната многопластовост, амбивалентност и взаимовръзки, в които човешкият избор и бъдеще могат да се окажат сбор от математически множества (с. 479–491).

Изпълнен с разнообразни отгласи от творческата мисъл и научна работа на Лиляна Деянова, сборникът *Време и памет* звучи като богата полифония от взаимопроникващи се теми, идеи и концепции – всяка от тях със своята актуалност, откритост и интерес към споделеното познание и нови общувания.

Петя Климентова